

Ельжбета Осевська,
професор, доктор габлітований,
Державна вища професійна
школа у Гарнові, Польща

СВІДОМІСТЬ І ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В ПРОЦЕСІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглянуто важливість виховання польського патріотизму, показано етапи його вияву у періоди втрати незалежності, відродження державності та особливості функціонування у соціалістичний період. Формування історичної пам'яті і свідомості народу підтримуються католицькою церквою і допомагають у вихованні молодих поляків патріотами і одночасно членами Європейського Союзу.

Ключові слова: національна свідомість, історична пам'ять, патріотизм, католицька церква.

1. Вступ.

Людина належить до групи, спільноти, нації. Як особа, яка належить до конкретного народу, вона поєднує в собі своє минуле, сприяє виробленню в собі історичної ідентичності сьогодення і таким чином, також творить своє майбутнє. Тільки через історичну свідомість – історична самосвідомість здатна сформулювати позитивні висновки на майбутнє. Кожна людина повинна знати, звідки приходить, що досягли попередні покоління, до чого можна звертатися як до спадщини, що можна продовжувати, в чому брати участь.

Втрата незалежності трьома послідовними розділами Польщі принесли відчай, але в той же час сприяли появі ідеї «патріотизму емоційного», а термін «патріот» визначався як людина, яка щиро любить свою країну і емоційно пов'язана з нею [3, с. 9]. За словами Станіслава Оссовського «патріотизм виростає емоційного почуття» і включає в себе рідну землю, народ, його історію, мову, духовне і матеріальне багатство, спадщину предків і долю майбутніх поколінь», які можуть бути пов'язані з концепцією «малої батьківщини», або місця народження, дитинства, розвитку побаченого в пейзажах і символічних елементах простору (архітектура, природа,

мистецтво) [4, 17-18]. «Патріотизм емоційний» поширився на території Польщі в ХІХ ст., особливо після повстання у листопаді 1830 року, коли крім відчаю народжується гордість з піднесення поляків, віра в життєві сили народу, мотивація до потреби розвитку своїх сил і формуванні національного духу.

Часто сформовані польською патріотичною духовністю і моральністю поляки підпорядковували своє життя ідеї любові до Батьківщини. Наступає сильне звернення до батьківщини і релігії, і зокрема, до Біблійних істин, в черговий раз відкриваючи ідею про Месіанство – особисте та колективне одночасно. Поляки, як народ-месія, який, через страждання, мучеництво може бути відроджений. Відродження цієї ідеї з'являється як під час Другої світової війни, так і після наступних повстань поляків. Небезпека переродження цього типу патріотизму здається особливо велика саме через моральну привабливість своїх основних ідей.

Нав'язана Польщі соціалістична система і реалізоване в ній виховання і навчання не сприяли ні патріотизму, ні свідомості та історичної пам'яті, обмежуючи її, зазвичай до загальноновизнаних досягнень соціалістичної системи, звідси історичне минуле, як правило, починалося в двадцятому столітті, під час Другої світової війни і досягненнях великої переможної Радянської армії. Повоєнні радіо, газети і телебачення підтверджували міф про досягнення радянських героїв війни і щастя народу. Багато фактів були повністю вилучені з книг по історії і не дозволялося про них говорити, але в польських сім'ях, особливо старше покоління плекало пам'ять справжніх героїв, минулих подій і коригувало викладену в школі історію. У моїй родині бабусі згадувала про офіцера, якого забрали з дому росіяни і який ніколи не повертався, тому що напевне загинув в Катині. Тому, якими б не були дані в соціалістичній школі знання, вони фільтрувалися повідомленнями і історичною пам'яттю, переказаною в родині.

Сучасна польська школа стала більш бюрократичною установою, часто в численних заходах, які проводяться втрачається завдання формування національної свідомості, історичної пам'яті та патріотичного виховання. З'являються навіть голоси, що треба відкинути національність і стати

громадянином Європейського союзу з його змішаною культурною та історичною реальністю. Але ця національна й історична свідомість заснована на спільності історичної долі нації, є одним з основних елементів національного зв'язку. Завдяки історичній свідомості і історичній пам'яті формуються народи і визначається їх ідентичність. На жаль, часто ідентичність розбивалася політичними партіями, ідеологією, тоталітарними режимами, які поділяли людей на злочинців і жертв. Ще більш болючим є досвід, коли не повинно бути ніякого врегулювання історичного минулого і мучителі продовжують мати переваги, а жертви живуть з почуттям величезної несправедливості.

2. Історична пам'ять допомагає будувати майбутнє.

У моральній теології «патріотизм» є одним з достоїнств, за допомогою якого католик любить свою батьківщину. «Патріотизм» є моральним обов'язком, який вимагає, перш за все, вірності і жертвності [5, с. 12] Документи II Ватиканського Собору свідчать про те, що віруючі «як хороші громадяни повинні культивувати правдиву і активну любов до своєї країни; але необхідно уникати будь-якого презирства до інших рас, і власного націоналізму і підтримувати любов до всіх людей» [5].

Свідомість і історична пам'ять цінується Церквою. Ця теза підтримується, серед іншого, вже понад 60 років Папським комітетом історичних наук. 7 березня 2008, Папа Бенедикт XVI зустрівся з його членами і нагадав, що Папа Лев XIII мав сміливість поділитися з істориками та іншими дослідниками, архівами Святійшого Престолу і створити Комісію кардиналів у справах розвитку історичних досліджень. «З тих пір культурний контекст сильно змінився. Це вже не йде мова просто про те, щоб протистояти ворожим до християнства і Церкви історіографії. Сьогодні ми зіткнулися з серйозною кризою історіографії, бо повинні боротися за виживання в суспільстві, сформованому позитивізмом і матеріалізмом. Обидві ці ідеології викликали непоборний ентузіазм для прогресу, і цей ентузіазм підживлюється захоплюючими відкриттями і технічними досягненнями, незважаючи на катастрофічні свідчення минулого століття, він впливає на концепції життя широких верств суспільства. Минуле, таким чином, з'являється тільки як

темне тло, на якому світяться привабливі обіцянки сьогодення і майбутнього. На додаток до цього додається утопія щодо раю на землі, хоча ця утопія, по суті, виявилася оманливою.

Характерною рисою цієї ментальності є відсутність інтересу до історії, що знаходить своє відображення в видаленні на узбіччя історичних наук. Там, де діють такого роду ідеологічні сили, нехтуються історичні дослідження і викладання історії в університетах і школах різного ступеня і на різних рівнях. Результатом цього є суспільство, яке забуває своє минуле, і, таким чином, позбавляється отриманих за допомогою досвіду критеріїв, і вже не в змозі створити основу для гармонійного співіснування і розвитку майбутніх цілей. Таке суспільство особливо уразливе для ідеологічних маніпуляцій.

Загроза стає все більшою, коли приписується перебільшене значення сучасній історії, особливо коли дослідження в цій області визначаються на основі методології позитивізму і соціології. Пропускаються також важливі ділянки історичної реальності і навіть цілих епох ... Неминучим результатом цього є те, що суспільство не знає про своє минуле, і, таким чином, є позбавленим історичної пам'яті. Кожна людина бачить, наскільки серйозні є наслідки цього: втрата пам'яті призводить до втрати індивідуальної ідентичності і таким же чином, це явище відбувається в усьому суспільстві. Зрозуміло, що ця історична амнезія є загрозою для цілісності людської природи у всіх її аспектах» [2]. Папа Бенедикт XVI чітко вказав на існуючу кризу сучасної історіографії, відсунення історії на узбіччя і безпосередні наслідки - суспільство, вільне від минулого і історичної пам'яті, а також далекосяжні наслідки - втрата індивідуальної ідентичності. Історична зумовленість завжди впливала на функціонування людини і зараз позбавлення людини його минулого викликає те, що він не в змозі отримати користь з багатства минулого і губиться в сьогоденні.

3. Формування патріотизму.

Папа Бенедикт XVI побачив, що сучасне європейське суспільство переживає кризу ідей патріотизму, який, ймовірно, є наслідком кризи, викликаного останніми війнами і руйнуваннями, принесеними тоталітарними режимами нацизму і соціалізму. Є думки, що ідея нації, батьківщини і патріотизму є

непотрібним тягарем, що залишився після XIX ст. Але в той же час з'являються суперечки з приводу надання етнічним групам права на самовизначення і розвиток своєї окремішності. Він ввів поняття Європи, як «Європи-Батьківщини», в якому принцип єдності не скасовує принцип різноманітності. Носіями національних традицій і національних символів є не тільки молодіжні групи, спортивні команди і прихильники військових або армія. У Польщі інтенсивно відроджуються групи, асоціації, молодіжні рухи, що схильні до ідеї проклятих солдат. З'являються фільми і пісні, які отримують визнання молодих і стають популярними хітами. Часто проводяться марші, офіційні поховання.

«Прокляті солдати», відкинуті і систематично знищені комуністичною системою, це ті солдати польського незалежного підпілля, які після німецької окупації не прийняли народного уряду, нав'язаного силою за наказом Сталіна і, незважаючи на безвихідне становище, не склали зброю. Вони намагалися захистити місцеве населення від крадіжок і гвалтувань МО, UB і НКВД. Незважаючи на відсутність реакції союзників на комуністичну фальсифікацію, а не демократичні вибори і визнання країнами Західної Європи радянської, польські незалежницькі організації солдатів змушені були прийняти так зв. «амністію», яка була пасткою, щоб вистежити і знищити їх. Народний уряд показав, що його зобов'язання не мають ніякої ваги. Припиненням збройного опору вважається дата вбивства Джозеф Франчака під псевдонімом «Лялька» 21 жовтня 1963 р.

В передачі пам'яті та історичної свідомості важливим є досвід народу із спільним простором і спільною традицією. Завдяки цьому людина знаходить себе в просторі і часі, сягаючи до минулих поколінь і творячи на основі збудованого фундаменту. Але не можна забути про мови і держави. Мова є основою національної спільноти. Держава стає формою існування нації. Але не завжди народ має свою єдину мову і не завжди народ оформлюється у державу.

Людина, як і народ має свій простір свободи. Людина знає, коли, незважаючи на декларації свободи вони є вільними чи невільними за цієї ідеології, політичних прав чи нав'язаних правил проти його совісті. Народ також відчуває, коли він сам у

себе вдома, і коли він знаходиться під впливом тоталітаризму. Національний простір є реальністю, в якій панує національний порядок, в якому держава і політики служать на благо нації. У вільному просторі нації є багато слідів минулого, що зміцнюють свідомість та історичну пам'ять: каплиці, костьоли, цвинтарі, поля битв, пам'ятки природи, музеї. Пам'ять про минулі події грає важливу роль, тому що веде до майбутнього. Народ, який забуває своє коріння в'яне і вмирає. Якщо ви хочете дивитися у майбутнє, то повинні цінувати покоління, які були раніше, бачити створений ними фундамент, цінувати їх працю і досягнення для нації і батьківщини.

За словами Йозефа Тішнера найцінніше в патріотичному вихованні це покладена в початок історії народу обіцянка, що народжує надію. Не важливий її конкретний зміст, але той факт, що там закладене посилення на майбутнє, то так і буде. Обітниця окрилила весь народ і кожну людину спільною надією. Патріотичне виховання не проста передача мови, характеру, національних символів, звичаїв, традицій, пісень, літератури, поезії і мистецтва. Нав'язана тільки як необхідність прийняття національна ідентичність буде повторюватися, коли всі в ній беруть участь, але втратиться, коли не стане підтримки. Це має важливе значення для проголошення обіцянки і пробудження надії. Людина приймає обітницю з вміщеним в ній змістом - прийняти цю землю, як свою, як основу життя і відчуття людства. Слово «батьківщина» означає щось більше, ніж сама земля, на якій виникають села і міста, але, і культуру, віру, етику і традиції. Коли людина добровільно приймає все це, то вона приймає дар надії, яка передається наступним поколінням. Кожна дитина стає підтвердженням цієї надії, і в той же час його джерелом. Таким чином, виникає нація. Через дар надії, щедрість, честь і мужність народжується нове покоління «патріотів», тому що патріот це той, хто несе в собі національну надію, випромінює і зміцнює її.

Якщо буде недостатньо обітниць, що йде до свідомості та історичної пам'яті, якщо зникне практика обітниць, то настане і занепад надії. Якщо у вас немає того, що очікуєте, немає спільної обітваної землі, спільного прагнення, то виникає розбрат й індивідуалізм. Людина не долає перешкоди, не

приймає спільних умов, не відчуваючи національної драми, але живе поруч з іншим, в своєму власному світі і для себе, без надії і планів на майбутнє. Людина, яка зберігає пам'ять про минуле, і дає обітницю показує, що батьківщина і нація мають значення. Кожен день, піклуючись про їжу, роботу, мову, культуру, свободу підтверджує, що в своїй власній країні людина може бути в повній мірі людиною. Якби забув про минуле свого народу, був би засуджений лише за те, що є тут і зараз. Криза свідомості та історичної пам'яті отримує не тільки минуле, а й ставить під загрозу майбутнє. Патріотичне виховання наступного покоління є підтвердженням того, що людина залишається людиною, якщо входить до спільноти народу.

4. Докази зміцнення патріотизму молоді.

Після цього діагнозу ситуації сучасних цивілізації підказки для пробудження і формування патріотизму дітей і молоді зрозумілі. Формування патріотичних поглядів молодого покоління треба починати з формування колективної свідомості. Це розуміння є основою, на якій можна буде вмонтувати всі соціоцентричні цінності, включаючи вітчизняні цінності. Коли не вистачає такого фундаменту, не можливо, щоб вони засвоїлись. Навіть найкращі лекції «патріотичного виховання», проведені в школі нічого не дадуть, якщо спершу не буде відкрито обітницю, прийнято надію і ухвалено загально соціальні цінності, з яких виростають індивідуальні; якщо не буде сформована особистість, що має добре розвинену систему цінностей. Якщо з самого початку в сімейному середовищі, через групу дітей, молоді, школи та інших навчальних закладів не розкриється усвідомлення своєї власної ідентичності, належності до певної землі, народу, прагнення його розвитку, почуття відповідальності за нього, її народу і прагнення до блага країни.

За словами Іоанна Павла II в національній спільноті народжується почуття любові до Батьківщини, яка є любов, якщо вона не перетвориться в націоналізм. Любов до своєї батьківщини поєднується з любов'ю до всіх людей – любов, яка формує людську спільноту. Важливо поєднання долі людини з історією народу і показ на прикладі попередніх поколінь, яким важливим було для них питання турботи про власну

батьківщину. Важливо включати патріотичне виховання у весь процес виховання. Історія є незамінним і вкрай необхідним фактором виховання. Завдяки їй народ, суспільство і конкретна людина може формувати свою ідентичність, оцінювати ситуацію, ставити діагноз чи робити заявки на майбутнє.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ad gentes divinitus 15.
2. Benedykt XVI, Pamięć historyczna pomaga budować przyszłość, http://instrukcja.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/historyczne_07032008.html
3. Jundziłł, I. O wychowaniu patriotycznym dzieci, Warszawa 1969, s. 9.
4. Ossowski, S. O ojczyźnie i narodzie, Warszawa 1984, s. 17-18.
5. Salij, J. Patriotyzm dzisiaj, Poznań 2005.

E. Osewska. CONSCIOUSNESS AND HISTORICAL MEMORY IN THE PROCESS OF PATRIOTIC EDUCATION

The main idea of this article is to consider the interdependence between historical memory and patriotic education. The author referring to the speech of Pope Benedict XVI to the members of the Pontifical Committee for Historical Sciences in 2008 suggests that disinterest in history is typical of XXI century mentality in Europe. This lack of historical consciousness turns in many countries into the marginalization of historical sciences. As a consequences this process produces a society ignorant of its own past and therefore deprived of consciousness and historical memory. The loss of memory provokes a loss of identity in the individual and society as a whole. The situation is different in Poland, where due to family, patriotic upbringing, patriotic movements and work of historians young generation remember very well the past, particularly the «Cursed Soldiers» / «Undeterred», who fought for independence against the Germans during the German occupation as well as against the Communists during the Soviet occupation. On the basis of Polish experience, the author argues that patriotism is only possible when the society keeps alive the promise and develops the gift of hope.

E. Osewska. ŚWIADOMOŚĆ I PAMIĘĆ HISTORYCZNA W PROCESIE WYCHOWANIA PATRIOTYCZNEGO

W artykule omówiono znaczenie kształtowania polskiego patriotyzmu, ukazywano etapy jego istnienia w okresach utraty niezależności, państwowości i odrodzenia, specyfiki okresu socjalistycznego. Pamięć historyczna i świadomość ludzi wspierają się przez Kościół katolicki i pomagają w wychowaniu młodych Polaków jak patriotów a członków Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: *Świadomość narodowa, pamięć historyczna, patriotyzm, Kościół katolicki.*